

ПСИХОЛОГІЧНА ВИРОБНИЧА ПРАКТИКА ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

Обґрунтовано актуальність проблеми формування професійної компетентності майбутніх практичних психологів у процесі виробничої практики. Показано, що професійна компетентність є результатом фахової психологічної підготовки у процесі набуття професійних знань, умінь, навичок протягом навчання у закладі вищої освіти і під час виробничої практики. Виробничу практику студентів визначено як елемент навчальної підготовки, що слідує соціальному замовленню у сфері психологічної допомоги й орієнтує майбутніх фахівців на швидке реагування на психологічні запити суспільства. Охарактеризовано виробничу практику студентів – практичних психологів. Визначено основну мету практики – удосконалити професійні вміння та навички на основі ознайомлення з практичною діяльністю психолога установи чи організації. З'ясовано, що в процесі виробничої практики у студентів формуються такі фахові компетентності, як креативність, здатність до системного мислення, адаптивність і комунікабельність, турбота про якість виконуваної роботи, залучення та використання у професійній діяльності новітніх інформаційних технологій, здатність до прийняття самостійних рішень у нестандартних ситуаціях, здатність до письмової й усної комунікації рідною мовою, навички роботи з комп'ютером, уміння застосувати на практиці базові та інструментальні цінності психології, розуміння соціальних і психологічних наслідків своєї професійної діяльності. Виявлено, що психологічна виробнича практика – важливий засіб формування професійної компетентності, що забезпечує глибоке поєднання теоретичної та практичної підготовки майбутніх фахівців, ефективну адаптацію студентів до реальних умов професійної діяльності. У процесі практики особлива увага звертається на діагностичний, профілактичний, просвітницький та корекційно-розвивальний напрями. Студенти апробують уміння практично застосовувати психодіагностичні методики, обробляти та інтерпретувати результати досліджень, розробляти на основі цих даних корекційно-розвивальні програми.

Ключові слова: виробнича практика, фахова підготовка, професійна компетентність, практичний психолог, компетентнісний підхід, професійна підготовка, компетенції, практико-орієнтований підхід до навчання.

В умовах ринкових відносин нагальним і надзвичайно важливим завданням вищої школи є підготовка конкурентоздатного фахівця. Нині існує проблема підвищення рівня практичної зорієнтованості освітнього процесу майбутніх практичних психологів. У Національній доктрині розвитку освіти в Україні акцентується увага на превалюючому завданні вищої освіти, що визначається професійною підготовкою майбутніх фахівців, здатних до творчості, самоосвіти і самовиховання, прийняття оптимальних рішень на основі узгодженості власних дій із діями інших учасників спільної діяльності [3]. Майбутній практичний психолог починає професіоналізацію вже в умовах вищого навчального закладу. Отже, важливим чинником якісної фахової підготовки майбутніх практичних психологів, їх готовності до реалізації знань та умінь у сфері психологічної допомоги є психологічна виробнича практика.

Різні види практик студентів у системі навчально-виховного процесу уможливають оволодіння навичками діагностичної, корекційно-розвивальної, профілактичної та просвітницької професійної діяльності, набуття практичного досвіду роботи шляхом професійного самовдосконалення. Фахова підготовка практичних психологів, зокрема виробнича практика, спрямована на проєкцію професійних ситуацій. Із цього приводу дослідник процесів трансляції професійної майстерності Є. С. Слепович зазначає, що передача “схем діяльності і цілісних образів практики вимагає уваги до особливих прийомів і методів. Адекватність оволодіння ними можлива тільки в процесі занурення в особистісно-смісловий контекст самої практики або того, що називається світом професії як еталонного відображення світу людьми, котрі повністю прийняли професію як спосіб життя” [5]. На нашу думку, це означає, що актуальним стає завдання різних видів навчальних практик сформувати здатність випускника університету у відносно короткий час ставати висококваліфікованим компетентним фахівцем, ідентифікувати себе з образом фахівця-психолога. Компетентність – це стан, який адекватний вимогам професії. Іншими словами, компетентний фахівець має не тільки вміння увійти у проблемну ситуацію, а й бути здатним розв'язати професійну проблему практично. Виробнича практика у цьому разі має адаптивний характер. Вона повинна слідувати соціальному замовленню у сфері психологічної допомоги та орієнтувати майбутніх фахівців на швидке реагування на психологічні запити суспільства. Для професійної підготовки психологів це означає ідентифікувати себе з майбутньою професією в умовах проходження практики.

Мета статті – обґрунтувати значення виробничої практики для формування професійної компетентності майбутніх практичних психологів та проаналізувати досвід із даної проблематики.

У вітчизняній науці проблемою професіоналізації особистості опікувалися Л. Захарова, Т. Кудрявцев, С. Максименко, В. Рибалка, Т. Титаренко, С. Шандрюк та ін.; проблеми професійного становлення майбутніх психологів досліджували І. Андрійчук, А. Бондаренко, Ж. Вірна, Л. Долинська, І. Зязюн, І. Мартинюк, В. Панок, Н. Пов'якель, В. Семиченко, Н. Чепелева, Н. Шевченко та ін.; спеціальним здібностям і професійно

важливим якостям майбутніх практичних психологів приділяли увагу Н. Амінов, І. Мартинюк, Г. Овчарова, Н. Пророк; методологічним та теоретичним аспектам їхньої підготовки – Г. Балл, А. Бондаренко, Л. Бурлачук, Г. Мей та ін. У дослідженнях науковців аргументовано, що професійну підготовку майбутніх практичних психологів необхідно здійснювати у царині орієнтації на формування професійної компетентності, що зумовлює формування системи професійних навичок, які сприяють досягненню професійної самореалізації конкурентоздатного майбутнього фахівця.

У вищевказаних дослідженнях науковці також дотримуються думки, що результатом фахової психологічної підготовки є набуття професійних знань, умінь, навичок, що становить основу професійної компетентності, формування і розвиток якої відбувається протягом навчання у закладі вищої освіти, отже, і під час виробничої практики. Н. Нічкало наголошує, що професійна компетентність – це сукупність знань, умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності, уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію [4, с. 78].

На нашу думку, без практичної підготовки майбутній спеціаліст не зможе бути практиком. Професія практичного психолога не передбачає готових алгоритмів вирішення того чи іншого завдання, психолог не може надавати психологічну допомогу шляхом використання готових схем, тим більше що не існує у психологічній практиці стандартних ситуацій. У нестандартних ситуаціях практичному психологу складно знайти те чи інше оптимальне альтернативне рішення. Можливість відійти від готових рецептів і стандартних алгоритмів, пошук творчої стратегії щодо рішень у складних нестандартних ситуаціях зумовлюються практико-орієнтованим навчанням, серед форм якого є різні види навчальних практик. Особливе місце серед таких практик займає виробнича практика студентів – практичних психологів. Оскільки професійна ідентичність студентів-психологів включає усвідомлення власних професійних якостей і співставлення себе з представниками професії, вона, безумовно, формується в умовах професійної освіти, системний зміст якої забезпечує початковий етап ідентичності випускника з образом професіонала. Саме тому освітня система поряд із трансляцією знань зобов'язана орієнтувати на якісну професійну діяльність, споріднену суб'єктивними структурами майбутніх психологів. Майбутні практичні психологи повинні бути готовими до прийняття відповідальних рішень, розв'язання поточних конфліктів, успішного функціонування в професійному просторі.

Тому на стику освітньої традиції, наповненої педагогічними інноваціями, й адекватної психолого-педагогічній теорії, узагальнюючої емпіричний досвід, формується шлях переходу до ефективної освітньої практики [2].

Із нашого досвіду можемо констатувати, що виробнича практика студентів спеціальності “Практична психологія” факультету суспільних наук Ужгородського національного університету є важливою частиною навчального процесу. Можливими базами для її проведення є підприємства, навчальні заклади всіх рівнів, дошкільні заклади, центри психологічної допомоги, психодіагностичні центри, центри психологічної реабілітації, психіатричні лікарні, центри зайнятості, центри профорієнтації, комерційні організації та інші установи, де є психологічна служба, психологічна лабораторія або кабінет психолога, тобто обов'язковою умовою проведення виробничої практики студентів є наявність на базі практики досвідченого психолога. Функції, які реалізуються студентами протягом виробничої психологічної практики, суміжні з професійними завданнями, які вирішують психологи, що перебувають у штаті відповідних установ чи організацій. Важливо розуміти, що виробнича практика проводиться в умовах, максимально наближених до реальної професійної діяльності, оскільки конкурентоздатному практичному психологу необхідні такі якості, як здатність до адаптації в будь-яких ситуаціях професійної діяльності та здатність до розвитку адаптаційних можливостей у різних умовах і ситуаціях життєдіяльності. Практика є спробою застосувати студентами психологічні знання у професійній діяльності, а оскільки діяльність психолога надзвичайно різнопланова, у процесі практики особлива увага звертається на розвиток умінь та навичок у діагностичній, профілактичній, просвітницькій та корекційно-розвивальній роботі. За період проходження виробничої практики студентам необхідно ознайомитися з такими видами роботи, як діагностування, корекція, психологічна просвіта і профілактика. Студенти під час практики апробують вміння практично застосовувати психодіагностичні методики, стандартизовано та адекватно їх проводити, обробляти результати за допомогою математичного аналізу, якісно і кількісно інтерпретувати їх та розробляти на основі цих даних корекційно-розвивальні програми та рекомендації батькам, учителям.

Основним завданням практичного психолога у фаховій діяльності є участь у проведенні патогенетичної і диференціальної діагностики різних хвороб, лікування, реабілітації та соціально-трудова пристосуванні реконвалісцентів [1]. Відповідно, основна мета практики – удосконалити, розвинути професійні вміння та навички на основі теоретичних знань та ознайомитися з практичною діяльністю психолога різноманітних установ та організацій. Відповідно до мети визначаються такі завдання: закріплення і поглиблення, практичне використання теоретичних знань із фахових дисциплін; формування професійної ідентифікації майбутніх психологів, їхньої професійної самосвідомості; формування вмінь і навичок для реалізації психодіагностичної, профілактичної, розвивальної та психокорекційної функцій психолога; вивчення методології проведення дослідження.

Процес виробничої практики спрямований на формування таких компетентностей, як: гуманістична спрямованість; особиста і соціальна відповідальність; почуття власної гідності й повага гідності інших

людей; емпатійність, толерантність; розуміння та сприйняття етичних і моральних норм науково-дослідницької і професійної діяльності; здатність учитися протягом усього життя; креативність, здатність до системного мислення; адаптивність і комунікабельність; турбота про якість виконуваної роботи; залучення і використання у професійній діяльності новітніх інформаційних технологій, здатність до прийняття самостійних рішень у нестандартних ситуаціях; здатність до письмової й усної комунікації рідною мовою; навички роботи з комп'ютером; уміння застосувати на практиці базові та інструментальні цінності психології, розуміння соціальних і психологічних наслідків своєї професійної діяльності; готовність до участі у здійсненні управлінських заходів для вирішення ситуацій, які утруднюють соціальне функціонування окремих індивідів, сімей, груп, громад; розроблення і впровадження інформаційно-просвітницьких програм. Відповідно до специфіки бази практики практикантам пропонуються різні види завдань професійної діяльності, які пред'явлено у Галузевому стандарті вищої освіти для спеціальності "Практична психологія" [1].

Ефективною умовою формування креативних навичок у професійній діяльності є та форма роботи, коли кожний студент працює за індивідуальним планом, вибирає тему дослідження, яка близька до кола його навчальних та наукових інтересів. З огляду на зазначені вимоги, індивідуальний план роботи студента-практиканта спрямований на такі сфери діяльності практичного психолога, як: психологічне обстеження, встановлення психологічного діагнозу та визначення проблем, що утруднюють розвиток особистості, запобігання відхиленням у поведінці особистості, виникненню конфліктів і проблем у міжособистісних стосунках; запобігання створенню конфліктних ситуацій у навчальній або трудовій діяльності особистості, розроблення програми психологічних заходів для усунення проблем у міжособистісних і міжгрупових взаєминах; нівелювання різних форм девіантної поведінки, адитивної поведінки: алкоголізму, наркоманії, суїцидальної поведінки, підвищення психологічної культури учасників навчально-виховного або трудового процесу, профілактика негативних емоційних станів та емоційного вигорання.

Важливим етапом практики є підсумковий етап виробничої практики, де студент-практикант має можливість узагальнити виконану роботу. Після закінчення практики студенти надають керівнику практики звітну документацію: щоденник проходження практики, звіт про виконання програми практики, характеристику керівника установи – бази практики на виконану роботу практиканта, яка наводиться в щоденнику.

Важливо визначити, що ефективними методами формування професійної компетентності у процесі виробничої практики є настановчі й підсумкові конференції, колективні обговорення проблем, творчі звіти, розроблення конспектів профілактичних та просвітницьких бесід, аналіз та самоаналіз проведених занять.

Практика завершується диференційним заліком та заключною конференцією. Її мета – проаналізувати й узагальнити результати практики, відзначити успіхи та недоліки у її підготовці та проведенні. На конференції студенти доповідають про результати своєї роботи, обговорюють кожний вид роботи, аналізують помилки і визначають шляхи їх подолання.

Формування професійної компетентності майбутніх фахівців у процесі виробничої практики залежить від сформованості знань із дисциплін теоретичної підготовки студентів та якісного методичного забезпечення практики.

Отже, під час виробничої практики студент розвиває професійні навички відповідно до індивідуального завдання практики та видів діяльності психолога закладу чи організації, де проходить практика. Практика спрямована на стимулювання розуміння принципів діяльності психолога, усвідомлення етики професійної діяльності, саморозвитку студентів, професійного становлення, розвитку їх прагнення до вивчення фахових дисциплін, до творчого підходу до розв'язання того чи іншого професійного завдання. На нашу думку, вирішити проблему щодо підвищення рівня сформованості професійних компетенцій майбутнього практичного психолога можна тільки практико-орієнтованим навчанням, яке є найоптимальнішою альтернативою традиційного навчання, оскільки в сучасних трансформаційних ринкових умовах конкурентоздатний практичний психолог повинен задовольняти запити, які часто не відповідають дещо вузькій спрямованості теоретичного пізнання. Професійна компетентність практичного психолога визначається вмінням вирішувати нетипові психологічні завдання і творчо трансформувати теоретичну підготовку у реальність практичної психологічної допомоги.

Висновки. Психологічна виробнича практика сприяє формуванню професійної компетентності майбутніх практичних психологів. Формування та розвиток складників компетентності майбутніх фахівців можна здійснювати в умовах практико-орієнтованого навчання, що поєднує у собі комплекс теоретичних знань, практичних умінь та навичок. Під час проходження практики студенти починають ідентифікувати себе в образі професіонала, реалізуватися та самостверджуватися шляхом поступового професіогенезу вже в умовах навчання у вищому навчальному закладі.

Використана література:

1. Галузеві стандарти вищої освіти: Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спец. 6.010100 "Практична психологія" напряму підготовки 0101 "Педагогічна освіта": проєкт / розроб. Т. С. Яценко та ін. Київ: МОН України, 2004. 325 с.
2. Матвієнко О. В., Затворнюк О. М. Професійна підготовка майбутніх психологів як психолого-педагогічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 1(1). С. 215–220.
3. Національна доктрина розвитку освіти (Україна у ХХІ ст.): Указ Президента України № 347 від 17.04.2002. *Освіта*. 2002. Вип. 26. С. 2–4.

4. Професійна освіта: словник : навчальний посібник / уклад. С. У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища школа, 2000. 380 с.
5. Слепович Е. С. Размышления специалиста об авторской практике «Психология ребенка с аномальным развитием». *Образовательные практики: амплификация маргинальности* / под ред. А. А. Забирко. Минск : Технопринт, 2000. С. 20–24.

References:

1. Yatsenko, T.S. (Ed.). (2004). *Haluzevi standarty vyshchoi osvity: Osvitno-kvalifikatsiina kharakterystyka bakalavra. Osvitno-profesiina prohrama pidhotovky bakalavra: za spets. 6.010100 – «Praktychna psykholohiia» napriamu pidhotovky 0101 – «Pedagogichna osvita»: Proekt [Industry standards of higher education: Bachelor's educational qualifications characteristics. Educational and professional bachelor's training program: on specialty 6.010100 – «Practical psychology» the direction of training 0101 – «Pedagogical education»: Project]*. Kyiv: MON Ukrainy [in Ukrainian].
2. Matviienko, O.V., & Zatvorniuk, O. M. (2014). Profesiina pidhotovka maibutnikh psykholohiv yak psykholoho-pedahohichna problema [Vocational training of psychologists as psychologically-pedagogical problem]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, issue 1(1), 215-220 [in Ukrainian].
3. Natsionalna doktryna rozvytku osvity (Ukrainy u XXI st.): Zatverdzheno Ukazom Prezydenta Ukrainy № 347 vid 17.04.2002 r. [National doctrine of educational development (of Ukraine in the 21st century): Approved by Decree of President of Ukraine № 347 from April 17, 2002]. *Osvita – Education*, issue 26, 2-4 [in Ukrainian].
4. Nychkalo, N.H. (2000). *Profesiina osvita [Vocational education]*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
5. Slepovich, E.S. (2000). Razmyshleniya spetsialista ob avtorskoj praktike «Psihologiya rebenka s anomalnym razvitiem» [The specialist's thoughts on the author's practice «Psychology of a child with abnormal development»]. *Obrazovatelnye praktiki: amplikatsiya marginalnosti - Educational practices: amplification of marginality*, (pp. 20-24). Minsk: Tehnoprint [in Russian].

Synyshyna V. M. Psychological practical training as a component of formation of professional competence of future practical psychologists

The article substantiates the relevance of the problem of formation of professional competence of future practical psychologists in the process of practical training. It has been shown that professional competence is a result of vocational psychological training in the process of achieving professional knowledge, abilities, skills during studying in the institution of higher education, therefore, during the practical training. Practical training of students has been determined as an element of educational training, following the social order in the field of psychological assistance and orienting future specialists to respond quickly to the psychological demands of society. Practical training of students-practical psychologists has been characterized. The main purpose of practice – to improve professional abilities and skills on the basis of familiarization with the practical activity of psychologist of institution or organization – has been defined. It has been found that in the process of practical training of students such professional competences are formed: creativity, ability to system thinking, adaptability and sociability, concern for the quality of work performed, involvement and use in the professional activity of the latest information technologies, ability to make independent decisions in unusual situations, capacity for written and oral communication in native language, skills in work with computer, ability to use in practice the basic and instrumental values of psychology, understanding of social and psychological consequences of own professional activity. It has been determined that psychological practical training – an important mean of formation of professional competence that provides a deep combination of theoretical and practical training of future specialists, effective students' adaptation to real conditions of professional activities. Special attention in the process of practice is paid to diagnostic, prophylactic, educational and correctionally-developmental directions. Students test the ability to practically apply psychodiagnostic methods, to process and interpret research results, to develop correctionally-developmental programs on the basis of these data.

Key words: practical training, professional training, professional competence, practical psychologist, competence approach, vocational training, competencies, practically-oriented approach in study.